KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
PhDr. Gejza Horák CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA
E. Bajzíková, V. Betáková CSc., PhDr. G. Horák CSc., prof. PhDr. J. Horecký DrSc., I. Masár, doc. PhDr. J. Matejčík CSc., PhDr. J. Oravec DrSc., PhDr. K. Palkovič, prof. PhDr. J. Ružička DrSc., člen korešpondent SAV, J. Sabol, E. Smiešková, M. Urbančok

REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

ROČNÍK 3 — 1969 — ČÍSLO 6

OBSAH

J. Mistrík, O kultúre kontextu 193

Hlasy o slove

P. O. Hviezdoslav, K vám, urodzeným, veľkomožným . 196

●

Čítame Slovník slovenského jazyka 197

K. Palkovič, Využitie nárečí pri prekladaní 200

M. Marsinová, Prečo o ‚snežných' starostiach . . 206

L. Kučera, Na okraj jazykových nesprávností v školskej praxi 208

Rozličnosti

Zo slovenských ľudových názvov húb. M. Majtánová 212

Ministerstvo kultúry — koncepčnotvorné. Š. Peciar . 214

Ochozy? L. Matisko . . . 216

Správy a posudky

Besedy o slovenčine. Š. Michalus 217

Spytovali ste sa

Je spojka *no* nárečová? G. Horák 220

‚Potencionál, potencionálne možný'. I. Masár . . . 221

Ako prekladať príslovia? E. Smiešková 221

Výslovnosť názvov typu Akaration. I. Masár 222

Kramerius — Krameria alebo Krameriusa? Š. Michalus 222

Zaoberať sa, zapodievať sa a zapodieť sa. G. Horák . 223

O požičiavaní a vracaní kníh. I. Masár 224

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 3 — 1969 — ČÍSLO 6

O kultúre kontextu

JOZEF MISTRÍK

Kvalita jazykového prejavu nezávisí len od toho, či sa na jeho výstavbu použili správne a vhodné slová a či sa pri výstavbe vety uplatnili správne gramatické tvary, ale aj od toho, akým spôsobom sú v ňom poskladané vety, ako je celý jazykový útvar zostavený a rozčlenený. Je pravda, že chyby v lexike, hriechy a hriešky proti gramatike sú v jazyku najnápadnejšie, no neporiadok v skladbe textu je o to škodlivejší, že v porovnaní s lexikou a gramatikou je skrytý.

Každá doba zanechá na jazyku nejaké stopy — dobré i zlé. Je to dedičstvo, ktoré potom ovplyvňuje ďalší vývin jazyka. Ak sa činitele deformujúce jazyk nezbadajú dosť zavčasu, môže ich sila narásť do takých rozmerov, že jazyk začne strácať schopnosť jednoznačne a presne komunikovať. Tak sa nám zdá, že jedným z najsilnejších deštruktívnych činiteľov pôsobiacich proti jazyku dnes je akontextácia (zanedbávanie kontextových súvislostí) až dekontextácia (porušovanie kontextových súvislostí) jazykových prejavov. Domnievame sa, že to platí dnes pre jazyky vo všeobecnosti a že tomuto činiteľovi sa nevyhla ani slovenčina. Ba zdá sa, ako by sa tento — stále narastajúci — činiteľ podceňoval.

V čom sa tento negatívny jav ukazuje a odkiaľ pochádza. Jav akontextácie sa prakticky prejavuje v nejasnom a nezrozumiteľnom formulovaní vetných, súvetných, a najmä nadvetných celkov. V oblasti vety sa prejavuje vo veľkom počte anakolútov, kontaminácií, zeugiem, atrakcií a ďalších nesprávnych syntaktických konštrukcií. Ešte výraznejšie sa akontextácia ukazuje v skladbe väčších, nadvetných jazykových útvarov, napríklad v nesprávnom nadväzovaní viet, v nelogickom usporiadaní a členení väčších prehovorov atď. Tento jav je dnes dosť

častý aj v prehovoroch, v ktorých nenájdeme hádam ani jedinú chybu proti lexike a nijaký priestupok proti gramatike.

Zastavme sa však viac pri odpovedi na otázku, odkiaľ jav akontextácie pochádza. Jeho korene súvisia s dnešnou jazykovou praxou, ktorá je zasa zviazaná s vývinom spoločnosti používajúcej jazyk. Istotne najsilnejším momentom bude to, že dnes vzniká veľa heslovitých útvarov. Takými sú napríklad stručné prejavy v administratívnom styku, heslovité výrazy a inštrukcie uvádzané v rozličných tlačivách a úradných oznámeniach. Kusé a heslovité sú aj všetky titulky hromadných komunikatívnych prostriedkov, „nekontextové" sú aj novinové informácie, v ktorých sa vyzdvihujú fakty bez toho, aby sa pozornejšie spájali do plynulých kontextových celkov. Aj v náučnom štýle sa postupne viac a viac opierame o údaje, o fakty, grafy, schémy a ďalšie podobné nekontextové prvky. Dokonca i v umeleckých prejavoch — v próze i v poézii — sa uvoľňujú vetné schémy: v próze v súvislosti s častým používaním vnútorného monológu, nevlastnej a polopriamej reči, a v poézii v súvislosti s rozširovaním voľného verša a stále väčšou deepizáciou básne. Všetky štýly sa teda vyvíjajú „proti" syntaxi vety i syntaxi prehovoru.

Ďalším momentom, ktorý má účasť na akontextácii a dekontextácii jazykových prejavov, je nedostatok času na prípravu súvislých jazykových textov v redakciách a na rozličných verejných stretnutiach. Uverejňujú sa štylisticky nedostatočne spracované texty, prednášajú sa nepremyslené, kompozične neusporiadané reči, diskusné príspevky, referáty. V konkrétnej situácii sú takéto nehotové prehovory ako-tak zrozumiteľné, lenže pri objektívnejšej jazykovednej kritike nedostatočné a často až smiešne. V takýchto prípadoch treba hovoriť o neúcte a ľahostajnosti voči materinskému jazyku.

Napokon nie menej závažným činiteľom je to, že verejne dosť suverénne a často vystupujú ľudia bez primeraného vzdelania. Chybou však nie je to, že vystupujú, ale to, že sú ľahostajní voči kultúre. So zreteľom na ich nedostatočné vzdelanie mali by si na úpravu chystaného prejavu pribrať odbornú pomoc. Vo svojich prejavoch pretŕhajú súvislosti a uspokojujú sa s tým, že sa vôbec vyjadrili. Spoločnosť si pomaly zvyká na takýto spôsob vyjadrovania, ba aj viac — nedbalosť sa premenila na zvodcu. Takýto postup treba kvalifikovať ako neúctu a nezodpovednosť voči prostriedku, ktorý si spoločnosť stráži a chce stále zveľaďovať.

Slovom, namiesto súvislých, usporiadaných jazykových prejavov sa množia kusé a nelogické, torzovité texty, ktoré sa priam cynicky pokladajú za uzavreté kontexty. Akými prostriedkami sa stavať do cesty takýmto tendenciám? Brať človeku pohodlie, to je nepopulárna a neraz sizyfovská robota. Ale keby sme tu ponechali voľný priebeh a voľný vý-

vin, prehovory by boli stále menej komunikatívne, boli by nepresné, až nezrozumiteľné. Niet teda iného východiska, ako všemožnými prostriedkami neutralizovať silu činiteľov zacielených proti ucelenosti jazykových prejavov. Treba začať už v škole.

Škola by mala viacej pozornosti sústrediť na formu spontánnych žiackych prehovorov a na výcvik žiakov v monologických hovorených prejavoch. Nazvime takéto cvičenia hoci elementárnymi rečníckymi cvičeniami. Dôležité pri nich je hlavne to, aby obracali pozornosť na stavbu monológu, na spájanie viet a na členenie prejavu. Z úsilia smerujúceho ku kultivovaniu kontextov môže byť dvojaký osoh. Jednak prispeje k zrozumiteľnosti jazykových prejavov a jednak k obmedzeniu bezobsažných „rečí" — tieto dve veci totiž veľmi úzko súvisia a navzájom sa podmieňujú. Na cvičenia monologických ústnych prejavov sa bude musieť položiť väčší dôraz pri koncipovaní nových učebných osnov. Cvičenia tohto typu môžu na vyššom školskom stupni vyústiť v rétoriku v pravom zmysle slova.

Ktorých základných princípov sa držať pri školskom nácviku a aj pri konkrétnej príprave súvislých jazykových prejavov? Autor si musí vopred ujasniť cieľ prejavu a musí dobre poznať jeho obsah. Na základe toho si písomne pripraví osnovu pozostávajúcu z hesiel usporiadaných v istom poriadku. Pri prejave sa o tieto heslá opiera. Ak je medzi nimi logický súvis a systém, potom je predpoklad, že reč vyznie kultúrne: prvým krokom k úspechu rečníka je to, keď sám vie, čo vlastne chce povedať. Ani sa nenazdá a vety v takom prípade samy budú jedna na druhú prirodzene nadväzovať. Keď ide o krátky prejav, stačí si jeho kostru usporiadať v hlave.

Autori hovorených a často aj písaných jazykových prejavov sa ocitnú niekedy v takej „nálade", že nie sú schopní zoštylizovať súvislejší text. Ide o stav, ktorý nemusí byť daný neschopnosťou človeka formulovať svoje myšlienky a ktorý nemusí byť zapríčinený ani neznalosťou veci, o ktorej sa má hovoriť. Je to psychologický stav človeka, ktorý netreba chápať ako celkom výnimočný. V takejto nálade sa človek ocitne vždy vtedy, keď nemá dosť času na prípravu. Býva to obyčajne vtedy, keď z inej duševne náročnej práce rovno „vhupne" do štylizovania. Preto je dôležité a doteraz nie dosť docenené dodržanie akomodačného času, to jest času venovaného koncentrácii.

Naznačili sme tu iba niektoré praktické rady, ako postupovať čo najkratšou cestou. Nepostavili sme si cieľ rozoberať metódy dlhodobej a intenzívnej výchovy rečníka alebo autora dlhších písomných prejavov. A ani nám nešlo o to, hľadať cesty, ako odborne, dôsledným jazykovým výcvikom pestovať schopnosť koncipovať kontextovo kultúrne prejavy. Hlavným cieľom bolo zdôrazniť, že problém nedostatočnej kultúry kontextu je dnes veľmi akútny.

HLASY O SLOVE

K vám, urodzeným, veľkomožným...

P. O. HVIEZDOSLAV

Zvlášť ale prosí: šetrite mu reč:
to dedictvo, tú pozostalosť predkov
najdrahšiu, ten dar z neba zoslaný,
odenie duše nacho-jasné!
reč, ňouž sa ozval v svet už tamto Mliečo,
tam Sitno zas, hoj krásne, večne krásne!
(— tiež mohli ste čuť božské varhany:
no váš sluch inou nasýtil sa pletkou —);
reč, pieseň, potešenie jediné
preň v tejto plaču, kríža doline: —
tu odvráťte sa s neprajnosťou všetkou!
tu úmysly už zmarte kruto-desné!
Veď znáte-li aj, čo v jej hlbine
je? aký poklad citu schovaný
i myšlienok, jejichž cena nepoklesne?
Či nazreli ste kedy do tej studne,
vystihli výron jej i samoteč?
Tam vody nikdy neubudne
tej pravej, živej... Iďte preč,
preč od nej, nevedomci, preč!

Je len málo básnikov, ktorí sa tak často a takým jedinečným spôsobom vyznali z lásky k rodnej reči, ako to urobil náš najväčší básnik P. O. Hviezdoslav. Úryvok z jeho básne odtláčame ako najpovolanejší hlas o slovenskom slove — o našej rodnej reči.

Hviezdoslava pripomíname našim čitateľom aj ako význačnú kultúrnu osobnosť prerastajúcu hranice Slovenska. Veď pre jeho dielo vyžarujúce šľachetný humanizmus zvolilo ho UNESCO ako osobnosť, ktorú si tohto roku v rámci slávnych výročí pripomína celý kultúrny svet. (Pozn. red.)

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

duňať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vysvetľuje ho slovami „dunieť, hučať". Na toto sloveso je v našom materiáli vyše desať dokladov a v príslušných textoch nárečovo nepôsobí. Pokladáme za primeranejšie hodnotiť ho ako spisovné slovo, ktoré je oproti podobe *dunieť* relatívne zriedkavé[2]. Analogicky utvorené slovesá *fuňať* (popri *funieť*) a *zuňať* (popri *zunieť*) pokladá za spisovné aj SSJ.

dunčať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s dvoma významami: 1. dunieť, hučať; 2. trčať niekde. Obidva sú pomerne dobre doložené dovedna desiatimi dokladmi, z ktorých ani jeden nemožno uviesť ako presvedčivý dôkaz o nárečovosti slovesa *dunčať*. Ani autori podľa pôvodu neukazujú na jeho úzku zemepisnú platnosť (majú ho napr. Štúr, Dobšinský, Laskomerský, Hviezdoslav, Brtáň). Aj zreteľ na to, že ide o slovo so zvukomalebným základom, ukazuje, že je primeranejšie sloveso *dunčať* v obidvoch významoch hodnotiť ako spisovné slovo, ktoré je — ako predchádzajúce — relatívne zriedkavé oproti bežným synonymám *dunieť* a *trčať niekde.*

Poznámka. Druhý význam má príznak expresívnosti a obidva zastarávajú.

dupancovať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s príznakom expresívnosti a vysvetľuje ho slovami *dupkať, dupať, tancovať, dupčiť*. Pretože ide o expresívne slovo so zvukomalebným základom, pokladáme za primerané hodnotiť ho ako spisovné. Je to zriedkavé slovo — máme naň iba dva doklady (od Kukučína a Ponickej) —, ktoré nemá nijaké formálne znaky nárečovosti.

dupkom — SSJ druhý (úplne, celkom) a tretí (skokom, hupkom) význam uvádza ako nespisovné, nárečové. Doklady ukazujú, že tieto významy nemajú takú úzku zemepisnú platnosť, že by ich bolo treba pokladať

---

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

[2] Malý počet dokladov na podobu *duňať* však do značnej miery súvisí s tým, že ju možno identifikovať iba na malom počte tvarov: na infintíve, l-ovom tvare a na slovesnom podstatnom mene *(duňať, duňal, duňanie)*. Inak sú tvary rovnaké ako pri podobe *dunieť* (a priraďujú sa len k nej).

za nárečové (autori sú Kukučín, Laskomerský, Kalinčiak, Alexy a M. Figuli). Pokladáme preto za primerané hodnotiť ich ako spisovné. Ich frekvencia oproti prvému významu slova *dupkom* (ktorý sa vyskytuje najmä v spojeniach *vlasy, oči stoja dupkom)* je však zreteľne malá. Preto je pri nich vhodná poznámka o zriedkavosti.

dupľom — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. Myslíme, že ide o typicky hovorové — a teda spisovné — slovo. Takto by sme hodnotili aj slová rovnakého základu *dupľovaný, dupľovať a dupľovka* (1. význam). Aj druhý význam slova *dupľovka* (dvojhlavňová puška) by sme pokladali za spisovný, a to hovorový (SSJ ho uvádza ako nespisovný, patriaci do poľovníckeho slangu).

dúpny — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vysvetľuje ho slovami *dutý, bútľavý.* Dokladový materiál ukazuje, že adjektívum *dúpny* má širšiu platnosť. Máme doklady od Vajanského (tie sú bez kvantity v základe: *dupný),* od Kukučína a od Dobšinského (okrem toho máme doklad zo štúrovského obdobia a dva doklady v nárečovej podobe z Polívkovho Súpisu slovenských rozprávok ukazujú na stredné Slovensko). Pokladali by sme za primerané adjektívum *dúpny* hodnotiť ako spisovné slovo, ktoré je oproti synonymným *dutý, bútľavý* zriedkavé a ktoré zastaráva.

Poznámka. 1. Rovnaké hodnotenie nám vychodí aj pre adjektívum *dúpnatý* (= bútľavý) a pre sloveso *dúpnieť* (= bútľavieť; v SSJ 2. význam). Obe slová *(dúpnieť* v uvedenom význame) sú veľmi zriedkavé. Na adjektívum *dúpnatý* máme iba jediný doklad a o existencii slovesa *dúpnieť* vo význame „bútľavieť, práchnivieť" (tak ho vysvetľuje SSJ) možno dokonca pochybovať. V SSJ sa tento význam zachytil na základe excerptu z Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1940 a na základe spracovania slovesa *dupnieť* v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu. Tam sa tomuto slovesu pripisuje význam „stávať sa dupným, práchnivieť" a uvádza sa doklad od Krčméryho: *Nad vodou dupnejú opachy skál.* Tento doklad však o uvedenom význame nepresviedča a ani v širšom kontexte niet preň opory. Môže ísť aj o význam „meravieť, meravo stáť" (v SSJ prvý význam slovesa *dúpnieť,* ale tu sa významový odtienok „meravieť" nezaznačuje).

2. Podoby *dúpnatý* a *dúpny* sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu od vydania z r. 1953. Vo vydaniach z rokov 1931 a 1940 (aj v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu) boli podoby *dupnatý* a *dupný.*

dupsiť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s príznakom expresívnosti a vysvetľuje ho slovami *dupať, dupkať, tancovať, dupčiť.* Pretože ide o expresívne slovo so zvukomalebným základom, niet dôvodu pokladať ho za nespisovné. Je to však slovo zriedkavé — máme iba jediný doklad od F. Kráľa.

durk[2] — SSJ prvý význam „buchot, hrmot, lomoz, durkot" uvádza ako

nespisovný, nárečový. Ide o substantívum homonymné so zvukomalebným citoslovcom typu *buch, -u, šuch, -u, tresk, -u* a pod. Tieto slová SSJ pokladá za spisovné. Slovo *durk, -u* je slovotvorne rovnaké. Nevidíme preto nijaký dôvod, pre ktorý by bolo treba pochybovať o jeho spisovnosti v uvedenom význame.

durkať — SSJ tretí význam (= budiť zo spánku) uvádza ako nespisovný, nárečový. Dôvody, pre ktoré by sme ho pokladali za spisovný, sú rovnaké ako pri slovese *dupsiť*.

durný — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo v dvoch významoch: 1. plachý, plašiaci sa, divý (napr. *durný statok*); 2. zlostný, drsný, hrubý (napr. *durný hlas*). Na prvý význam máme doklady najmä od Kukučína, ale máme doklad aj od Vajanského: *Keď udrelo päť, Teodor Poľan, zalomiac krk ako durný kôň, šiel do kolkárne.* Na druhý význam máme doklady od Kukučína, Hviezdoslava a Jesenskej. Vidno, že prídavné meno *durný* nemá úzku nárečovú platnosť a že je primeranejšie pokladať ho za spisovné. Vhodnosť tohto riešenia podopiera aj to, že korešpondujúce významy pri slovese *duriť sa* (t. j. hnevať sa, zlostiť sa a plašiť sa) sa v SSJ pokladajú za spisovné (prvý sa uvádza ako hovorový).

Poznámka. Na prídavné meno *durný* máme ešte starší doklad z r. 1863 od V. P. Tótha: *Cesta pre množstvo závejov (bola) tak durná, že naše sane ako po vlnách morských hore dolu skákali.* Tu ide podľa všetkého o rusizmus — ruské adjektívum *durnoj* má aj význam „škaredý, mrzký"[3]; tieto slová sa zrejme do uvedeného textu namiesto slova *durný* hodia najlepšie

duša — SSJ pri prvom význame po značke pre frazeológiu uvádza spojenia *konať, robiť niečo o dušu (spasenú), sľúbiť na dušu, predať, zapredať svoju dušu (čertovi, diablovi)* ako nespisovné, ľudové. Myslíme, že o spisovnosti uvedených spojení nemožno pochybovať. Rovnako by sme za spisovný, a to neterminologický, pokladali aj ôsmy význam slova *duša* v SSJ (= dreň, napr. bazy).

dutľavý — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vysvetľuje ho slovami *dutý, práchnivý, bútľavý (o strome).* Vzhľadom na riešenie pri slovách *dúpnatý* a *dúpny* by sme navrhovali aj adjektívum *dutľavý* pokladať za spisovné. Ide o zriedkavé slovo — máme naň iba dva doklady.

Poznámka. Slovo *dutľavý* sa uvádzalo aj v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1931 a 1940. Slovník A. Jánošíka — E. Jónu ho uvádza bez dokladu.

---

[3] Pozri *Veľký rusko-slovenský slovník I*, Bratislava 1960.

dutnať — SSJ uvádza ako spisovné knižné slovo. Je to slovo prevzaté z češtiny, ktoré sa v slovenčine pociťuje ako cudzí neadaptovaný prvok (SSJ nemá poznámku o pôvode). Nepriamym dôkazom o prevzatí z češtiny je porovnanie osihoteného *dutnať* v slovenčine so slovami od základu *doutn-* v češtine. Tam sú napr. slová *doutnák, doutnati, doutnavka, doutnavý, doutník, doutníkovitý.*[4] Sloveso *dutnať* malo byť ako heslové slovo uvedené menším typom a jeho spisovný ekvivalent *tlieť* polotučne.

dvojačky — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s výkladom „dva hrnčeky spojené uchom, v ktorých sa nosí jedlo na pole". Napriek tomu, že autori podľa pôvodu ukazujú na Oravu (Kukučín, Hviezdoslav, Jégé), pokladáme za primerané slovo *dvojačky* hodnotiť ako spisovné na základe toho, že ide o pomenovanie reálie. V spisovnej reči iného (spisovného) pomenovania niet. Okrem toho slovo *dvojačky* nemá nijaké formálne znaky nárečovosti.

Využitie nárečí pri prekladaní

KONŠTANTÍN PALKOVIČ

Jednotlivé spisovné jazyky sa odlišujú okrem iného aj slovnou zásobou, jej bohatstvom a diferencovanosťou, t. j. schopnosťou vyjadriť i najmenšie významové odtienky. Tieto rozdiely sa najvýraznejšie prejavujú pri prekladaní z jedného jazyka do druhého a pri zostavovaní dvojjazyčných slovníkov, keď treba k danému slovu jedného jazyka nájsť priliehavý ekvivalent v druhom jazyku. Mladšie spisovné jazyky, ako je napr. slovenčina, nemajú vo svojej slovnej zásobe také množstvo lexikálnych prostriedkov ako jazyky so starou spisovnou tradíciou. V spisovnej slovenčine neraz nenachádzame dostačujúce lexikálne zdroje na priliehavé tlmočenie inojazyčného textu. A nemožno sa potom čudovať, že sa nám zdajú niektoré naše preklady šedivé, nevýstižné, že značne zaostávajú za pôvodinou. No z povedaného nevyplýva, že by sme v našom jazyku vôbec nemali vhodné zdroje na doplnenie chýbajúcich lexikálnych jednotiek. Máme ich v slovenských nárečiach, len sú zatiaľ zväčša neznáme a prekladateľovi neprístupné, t. j. nie sú mu k dispozícii, ak sa sám nedá na výskum do terénu.

[4] Pozri *Slovník spisovného jazyka českého I,* Praha 1960.

V tomto príspevku chceme na konkrétnom príklade poukázať na jeden druh chýbajúcich spisovných lexikálnych prostriedkov a zároveň sa pokúsime naznačiť spôsob, ako možno doplniť chýbajúcu časť spisovnej slovnej zásoby z nárečových zdrojov.[1]

Pre prvú časť nášho takto vymedzeného zámeru sme si vybrali ukážku z Drdovej hry *Dalskabáty* ... a z jej slovenského prekladu od G. Rapoša. Text skracujeme a zjednodušujeme, aby vynikli názvy koní podľa farby, o ktoré tu autorovi ide:[2] A: „Šimla? Jakýho? Mušáka nebo (...) pstružáka?" — B: „(...) Grošovatýho. (...)". — A: „(..) Šimlove sou různý (...) mušáci, grošáci, meďáci (...)". — B: „(...) A znáte železnáky?" — A: „(...) Železnáky ... jablčňáky, mouráky a taky červeňouše!" — B: „Ale nejhezčí sou pálený šemíkové!" — (...) — B: „(...) Mourák, to je šiml! (...)" — A: „(...) ouplně černej šiml! (...) Takovej havranovatej!" Slovenský preklad znie: A: „Sivka? Dereša a či strakoša?" — B: „(...) Grošiaka. (...)" — A: „(...) Sivkovia sú všakovakí .. (...) dereše, grošovanie, žltáky (...)" — B „(...) A fuksov, poznáte?" — A: „(...) Fuksov ... aj jablčistých, burov, pejov!" — B: „Ale najkrajšie sú pálenie strakoše!" — (...) B: „(...) Buro je najkrajší belko! (...)" — A: „(...) taký celkom čierny beluš! (...) Taký brnavý!"

Drda v ukážke používa prevažne odvodené názvy, s jasnou motiváciou, zrozumiteľné nielen českému divákovi na dedine, ale i v meste. Výraz *šemík* z českých povestí, ktorý sa vyskytuje aj ako všeobecný názov, a prevzatý, všeobecne rozšírený výraz *šiml* podčiarkujú nadnárečový, pritom však hovorový ráz použitých slov. Tým, že autor dáva čertovi a kováčovi hovoriť iba o jednom druhu koní a to o „šimloch", t. j. koňoch so srsťou s bielym nádychom, bodkami alebo škvrnami, veľmi výstižne charakterizuje tieto ľudové postavy ako dobrých znalcov koní, ktorí keď sa dostanú k spoločnej blízkej téme, rozhovoria sa od srdca a chytro sa zbližujú. Autor takto dosahuje neobyčajnú názornosť, plastickosť i vtipnosť. Autorovým cieľom nebolo zachytiť presné odborné názvoslovie konských farieb, veď to je oveľa bohatšie. Skôr sa tu prejavila jeho záľuba v zhromažďovaní väčšieho počtu slov na označenie rovnakých alebo blízkych vecí.

Prekladateľ tu mal veľmi ťažkú úlohu. Nemal k dispozícii prekladový, ba ani rozsiahlejší výkladový slovník[3] a keby aj bol mal možnosť pre-

---

[1] Nadväzujem tu na môj príspevok *Zachráňme slovné bohatstvo nášho ľudu.* (Porov. Kultúra slova 3, 1969, str. 78—80.)

[2] J. Drda, *Dalskabáty, hříšná ves*, Praha 1960, 47. Ten istý, *Svojedaly, hriešna dedina,* preložil G. Rapoš, Bratislava 1960, 70—71. Text ukážky upravujeme takto: Zdvojené spoluhlásky zjednodušujeme, vynechaný text označujeme (...), text čerta uvádzame písmenom A, text kováča písmenom B.

[3] V čase vyjdenia Rapošovho prekladu (1960) vychádzal iba II. zväzok SSJ.

listovať celý SSJ, nebol by našiel priliehavé názvy na všetky farebné odtienky koní. SSJ, ktorý buduje viac na excerptoch z krásnej literatúry, nezachycuje ani všetky príslušné výrazy, ktoré sa používajú v slovenskej odbornej literatúre. No v odbornej literatúre sa používa terminológia farieb koní neúplne a nejednotne.[4] V nedostatku primeraných spisovných výrazov sa obrátil G. Rapoš k nárečiam, pravda, nemal možnosť poznať rozšírenie a všeobecnú zrozumiteľnosť použitých slov. A tak jednoliatu hovorovú vrstvu výrazov tlmočil vrstvou spisovných i nárečových slov, niektorých s priezračnou motiváciou, iných prevzatých. Okrem toho neprekladá rovnako názov *šiml* (používa výrazy *sivko, belko, beluš),* čím zotrel zámer autora, ktorý chcel práve ukázať, že sa ľudové postavy rozprávajú iba o „šimloch". Prekladateľove výrazy nie sú vždy ekvivalentmi českých názvov. Napr. výrazom *strakoš* prekladá dva rozličné názvy — *šemík* a *pstružák.* Prekladom sa tak zmenšila pôsobivosť, sviežosť, vtipnosť a účinnosť príslušnej partie hry.[5]

Na ilustráciu nášho druhého zámeru, t. j. poukazu, ako možno doplniť chýbajúce spisovné výrazivo, najmä pri prekladaní úzko špeciálnych textov z dedinského prostredia, tu uverejňujeme nárečový materiál z oblasti názvov koní podľa sfarbenia srsti.

Výskum názvov koní (podľa dotazníka i v teréne)[6] sme robili dosť podrobne, no predsa sme neskúmali všetky farebné odtienky, najmä belkov, ktoré sa v Drdovej hre spomínajú. Nemôže nám tu preto ísť o to, aby sme hľadali vhodné ekvivalenty k citovanej partii Drdovej hry, nechceme ani ustaľovať spisovné termíny — to treba robiť v úzkej spolupráci s príslušnými odborníkmi. Naším cieľom je iba poukázať na vhodný zdroj obohatenia spisovného jazyka. A materiál, ktorý tu uverejňujeme, je dostačujúci ako východiskový prameň pre prekladateľa i pre ustálenie príslušných spisovných názvov.

O aký materiál v dialektoch ide? V nárečiach sa vyskytujú typy pomenovacích jednotiek a slovotvorných postupov zhodné so spisovným jazykom, napr. *plesník, hrdzák, žemľoš, žltáň; buro, havran; sivi,* jednak aj iné typy. Napr. *kravár, žltňiak, železnáč; brna; jablčisti, sirkavi, železnati, meďeni, grošovi, botkasti, frkani, šediví; železiti sivko; svetlopejko.* Vyskytujú sa tu prevzaté názvy, ktoré sa uvádzajú aj v SSJ: *fako, fukso, pejo, šimel,* ale aj iné prevzatia: *čilak, dereš, kešo, šárgo, tarko, švorčiml, važdereš.*

Pri ustaľovaní spisovných názvov by sme vystačili s doterajšími substantívnymi príponami *-ík, -ák/-iak, -ko, -oš.* No z nárečí bude treba

---

[4] Napr. Š. Hörman a kol., *Chov koní,* Bratislava 1957, B. Váross, *Poľné hospodárstvo,* Trnava 1934.

[5] Je to skôr odrazom stavu, aký bol vtedy v spisovnej slovnej zásobe, ako vinou prekladateľa.

[6] Porov. moju správu o tomto výskume v JČ 17, 1966, 192—5.

čerpať pri rozširovaní počtu adjektívnych prípon i samých adjektív, lebo bude potrebné zaviesť oveľa viac dvojslovných pomenovaní na vystihnutie jemných farebných odtienkov.[7] Po príslušnej adaptácii bude možno použiť aj niektoré lexikálne jednotky. Napr. *medák, muro, hrdziak, železnák, grošák, škvrnák, žemliak, hvezdák, brezaví* a i. Spisovný jazyk by sa obohatil aj zavedením prechýlených názvov na označenie kobyly, ako je to v nárečiach. Napr. *vraník — vranka, šimeľ — šimľa, fukso — fuksa.* Materiál uverejňujeme v nárečovej podobe s uvedením oblasti, resp. okresu výskytu daného výrazu.[8] Spisovné výrazy zo SSJ, pokiaľ existujú, uvádzame (synonymá v zátvorke) na začiatku skupiny názvov príslušného sfarbenia koní. Názvy, ktoré sa používajú na označenie dvoch alebo viac rozličných farieb, uvádzame okrem výnimiek iba raz.

Všimnite si najprv názvy belkov a strakáčov. Máme zaznačené tieto názvy:

1. *belko (belo, beloš, beluš, beláň, šimel),* úplne biely kôň: *belko (beu̯ko)* juž., stred. a severozáp. Slov.; *beľo* L. Mikuláš; *belak* Vranov; *beluš* Levoča; *šimel (šimeľ, šiml)* záp. Slov.; *bieli šimeľ* Čadca; *šimlo* Ružomberok, Ban. Štiavnica; *dereš* juž. a stred. Slov.; *dereš svetlí* Lučenec;

2. kôň s čiernou srsťou premiešanou bielymi chlpmi: *belko* severozáp. Slov., Ban. Štiavnica, Revúca, Ružomberok; *beloš* D. Kubín; *belák* N. Baňa; *šimel* záp. Slov.; *šimľo* Brezno; *šimko* Levice; *šimla* „kobyla" Myjava, Záhorie; *siu̯ko (šifko)* Liptov, R. Sobota, Krupina, Gelnica; *dereš tmavší* Lučenec; *šaro* Krupina; *švorčiml* Skalica; *šedák* Zvolen; *bosi* Sobrance; *popolaví* Vráble;

3. kôň červenej srsti a hrivy premiešanej bielymi chlpmi: *šárga, šárgo* Lučenec, Krupina; *dereš* Levoča, Krupina; *plesňiví* Topoľčany, Myjava; *plesniak* L. Mikuláš; *šárgo derešistej* Lučenec; *šedák* Myjava; *šediví* Zl. Moravce; *šivasti* Giraltovce; *prekvitu̯i fuks* Skalica; *špľechán* Lučenec; *buraví* L. Mikuláš;

4. kôň farby ako železo: *žeľeznák (žeľezňák, žeľezňiak), železnáč* Liptov, Ban. Štiavnica, Orava, K. N. Mesto, Púchov, Pov. Bystrica, Myjava; *železni šimel* Myjava; *železnatí šiml* Skalica; *železnatí kvóň* Ilava; *železnatí dereš*

---

[7] Je oveľa viac názvov farebných odtienkov koní, ako tu uvádzame. Porov. Kolektív autorov, *Speciální zootechnika I. Chov koní,* Praha 1955, 250 n.; K. Hartmann, *Nové názvosloví při popisu barev koní,* Za socialistické zemědělství 7, 1957, 736—741.

[8] Zemepisné určenie je nejednotné, lebo niektoré výrazy máme doložené iba z jednej-dvoch obcí okresu (potom uvádzame názov okresu podľa administratívneho rozdelenia z r. 1948), iné zasa z lokalít nachádzajúcich sa vo viac ako jednom okrese istej nárečovej skupiny (v tom prípade uvádzame názov starej stolice ap.), napokon podaktoré máme doložené zo širšej oblasti, t. j. z jednotlivých obcí v rozličných okresoch oblasti, ktorú uvádzame (napr. stred. Slov. ap.).

Topoľčany; *železnaví* L. Mikuláš; *železitej* Lučenec; *ridzák (rizák)* Lučenec, Šaľa, Záhorie; *hrdzák (hrdzak)* Vráble, Levice, Brezno; *hrdzaví* Topoľčany; *ridzaví* M. Kameň; *ardzavi (hardzavi)* vých Slov.; *važdereš* Lučenec, R. Sobota; *buro* Trstená; *buri* Levoča; *frkaňí* Ban. Bystrica;

5. kôň medovej farby: *mädák (meďák, medák)* Lučenec, Myjava; *meďení* Topoľčany; *medoví šiml, agatovi* Košice;

6. kôň, ktorý má na tele farebné bodky: *strakoš* K. N. Mesto, Martin, Hlohovec; *muchaví* Trstená, L. Mikuláš; *muškaví* Ban. Štiavnica; *botkasti* Giraltovce; *botkaví* N. Baňa; *plesňík* R. Sobota; *plesňaví, kropkaví* Púchov; *bešoví* Krupina; *platkasti* Košice; *frkaní* Ban. Štiavnica;

7. *grošovaný (jablčastý)* kôň s okrúhlymi škvrnami: *jäblčistí (jabočistej), jablkaví, jablkoví, jabľčkoví* Liptov, Novohrad, R. Sobota; *grošák* Brezno, L. Mikuláš, Piešťany, Myjava; *s ta"arami* Giraltovce; *flakatí* Topoľčany; *škvrnák* N. Baňa; *šesták* Zvolen;

8. *strakoš,* kôň s veľkými bielymi škvrnami: *strakáč* záp., juž. a stred. Slov., Orava, Ružomberok, Gelnica, Vranov; *strako, strakoš* Skalica, Myjava, Levoča; *strakatí, strakaví* L. Mikuláš, Púchov; *tarka, tarko* L. Mikuláš, Lučenec; *tarkaví* Ban. Štiavnica, N. Baňa; *tarkasti* Zemplín; *tárkoš* R. Sobota; *rišiak* L. Mikuláš; *lisák* Malacky; *flakač* Zvolen; *kešo* Prievidza; *platoš* Čadca; *brezaví* Trstená, Pov. Bystrica; *špľachati* Sabinov;

9. *lysko,* kôň s drobnými bielymi škvrnami na čele: *lišo (liso)* Krupina, Piešťany; *lisko* Ban. Štiavnica; *lisaví* Piešťany; *kešeľ* Brezno;

10. kôň s bielou škvrnou tvaru hviezdy na čele: *hviezdár* Krupina; *hvezdák* Myjava; *čilak* Lučenec, Rožňava.

Okrem toho sa v nárečiach vyskytujú aj názvy inakšie sfarbených koní. Napr.:

1. *hnedák (pejo),* kôň hnedej farby s čiernou hrivou: *hňeďák* záp. a stred. Slov., *pejo (päjo), pejko, pejka* stred. a vých. Slov.; *šargaví* N. Zámky; *červeni kuň* Giraltovce; *mrazak* Sobrance; *muro* Levice; *rizo, rizák, rizí* juhozáp. Slov.; *brno* Brezno; *kavejovi* Stropkov, Sabinov;

2. *sivko* sivohnedý kôň: *sivko (sifko, siuko, šifko)* Liptov, Turiec, Lučenec, Ban. Bystrica, N. Baňa, Brezno, Prievidza, Hlohovec, Šaľa, Bánovce, Púchov, Bytča, Myjava, Levoča, Sabinov; *sivák* Myjava, Piešťany; *siví (sivej)* Novohrad; *železiti sivko* R. Sobota; *siví pľesňák* K. N. Mesto; *šivočerveni* Giraltovce; *sirka, sirko* Sobrance, Lučenec; *sirkoš, sirkaví* Myjava, Vráble; *mrasko* Čadca; *mrazofčak* Košice; *dereš* juž. a stred Slov., Orava, Topoľčany, Trebišov; *višnák* Myjava;

3. *fukso,* kôň žltkastej farby: *šárgo, šarga* stred. Slov., Zemplín; *žlták (žoták, žolták)* Liptov, Novohrad, Gemer, Ban. Štiavnica, Gelnica, Bánovce, Hlohovec, Piešťany, Myjava; *žltňiak* Ružomberok; *žlti* M. Kameň, Pov. Bystrica, Giraltovce; *fuks, fuksa, fukso* záp. Slov.; *bledí fukso* Topoľčany; *svetlej päjo* Krupina, Lučenec; *kravár* Myjava; *barnak* Vranov, *žuti hňeďák* K. N. Mesto;

4. *gaštan (brnoš)*, kôň gaštanovej farby: *gaštan* stred. a severozáp. Slov.; *šarga cmava* Trebišov; *fukso tmavi* Topoľčany; *svetlopejko* R. Sobota; *gaštanovi* juhozáp. a juž. Slov.; *gaštanák* Myjava;

5. *vraník (vranec, vranko, vraný, cigáň)* kôň čiernej farby: *pejko, pejo* juž. a stred. Slov., Ružomberok, Bánovce, Topoľčany, Hlohovec, Piešťany, Myjava, Šariš, Košice, Stropkov; *vraňík, vrani* záp., juž. a stred. Slov., Prievidza, Zvolen, Giraltovce; *vraňák* „kôň", *vranka* „kobyla" Skalica; *cigáň (cigán)* záp. Slov.; *havran* D. Kubín, Gelnica; *čarni* Zemplín; *čerňík* N. Baňa; *brna (barna), barno* Orava, Liptov, Levoča, Rožňava; *šernopejko* R. Sobota;

6. *plavák*, kôň plavej a žemľovej farby: *žemľoš, žemliak (žemlák)* Novohrad, Lučenec, Myjava; *žemloví* Zvolen, N. Baňa, Šaľa, Bratislava; *žemľovka* M. Kameň; *žltáň* L. Mikuláš; *fako, fakóv, fakol* Myjava, Novohrad, R. Sobota, Levoča.

Z uvedeného výskumu nám vyplynuli tieto závery: Prekladatelia môžu spolupôsobiť pri utváraní normy spisovného jazyka v oblasti slovnej zásoby. No v súčasnosti je značne obmedzená hodnota excerptov z prekladov pre kartotéku jednojazyčných a dvojjazyčných slovníkov, lebo prekladatelia majú iba veľmi málo možností (pomôcok) pri výbere vhodných ekvivalentov. V slovenčine je nielen možné, ale priam nevyhnutné využiť nárečové slovné bohatstvo pri prekladaní, no i pri ustaľovaní špeciálnych častí terminológie, najmä takých, ktoré súvisia s ľudovou kultúrou. Preto treba podporovať všestranný a podrobný výskum nárečovej lexiky a výsledky výskumu uverejňovať. Pre potreby prekladateľov (okrem iných cieľov) by sa mali vydávať tematicky usporiadané nárečové slovníky s materiálom z celého slovenského jazykového územia (pravda, popri podrobných dvojjazyčných slovníkoch). Takto by sa mohla zlepšiť úroveň prekladov, ktoré tvoria dôležitú zložku našej literatúry.

Ks

Prečo o ‚snežných' starostiach?

MARTA MARSINOVÁ

Od novinára sa vyžaduje zvýšená jazyková pohotovosť, lebo všetko, o čom má písať, musí nielen vecne, ale aj jazykovo bezprostredne zvládnuť. Pochybnosti vo vyjadrovaní sa vyskytujú najmä vtedy, keď jazyk má niekoľko prostriedkov, hoc aj nie celkom totožných, ale blízkych na vyjadrenie podobných skutočností. Tak je to najmä pri prídavných menách odvodených od mien príponami *-ný* a *-ový*.

Máme niekoľko dvojíc, kde jeden i druhý tvar môžeme použiť striedavo, napr. *vajcový* aj *vaječný koňak, žalúdkové* i *žalúdočné ťažkosti*, ale v súčasných jazykových prejavoch vidíme, že sa dáva aj v týchto prípadoch prednosť prídavným menám na *-ový*, lebo sa odvodzujú bez hláskových zmien v kmeni.[1]

Zväčša však máme také dvojice odvodených prídavných mien, kde každá forma má svoj osobitný význam. Tvary na *-ový*, ktoré sú živšie, vyjadrujú blízky vzťah k základu, podoby na *-ný* obyčajne len vzdialený súvis, ba nadobúdajú význam vlastnosti. Každý z nás vie, že máme *makové koláče* a *záviny*, a od týchto pomenovaní netreba ustúpiť ani o *mačný mak*. Kto má slabý *hlasový fond*, usiluje sa čo najviac vyhýbať *hlasnému hovoru*. Prostredníctvom *zmyslových vnemov* prenikáme do sveta okolo seba, ale nie je dôstojné človeka oddávať sa *zmyselným požitkom*. Píšeme *srdečné pozdravy*, ale zomierame dnes zväčša na *srdcové choroby*. Ako z toho vidieť, prídavné mená s príponou *-ový (makový, hlasový, zmyslový, srdcový* atď.) vyjadrujú bezprostredný vzťah k pomenovaniu, od ktorého vznikli. Na rozdiel od nich prídavné mená s príponou *-ný* už majú prenesený význam: *mačný* = drobný, malý (ako zrnko maku); *hlasný* = jasne znejúci, dobre počuteľný (opak: *tichý*); *zmyselný* = žiadostivý, súvisiaci s erotikou; *srdečný* = myslený úprimne, prívetivo, láskavo.

Niekedy sa nedá na prvý pohľad vystihnúť rozdiel medzi oboma odvodenými prídavnými menami, ale treba sa nad nimi zamyslieť, pravda, vždy s vedomím, či sa má vyjadriť bezprostredný vzťah k veci, a vtedy je namieste prídavné meno na *-ový*, alebo či ide o vyjadrenie akosti, kvality, o hodnotenie súvisiace s menným základom, a vtedy je namieste prídavné meno na *-ný*.

---

[1] O tom podrobnejšie J. Horecký, Slovotvorná sústava slovenčiny, str. 165 n.

Takto sa nám treba pozrieť aj na dvojicu *snežný* a *snehový*.

Naši básnici, z mladšej i staršej generácie (Kalinčiak, Rázus, Lajčiak), ospevovali napríklad *snežné šije* alebo *snežné plecia* svojich vyvolených. O *snežných čipkách* Maríniných šiat písal Sládkovič, o *snežnom tylovom klobúčiku* Rázus. Mihálik vidí *snežné rúcho*, Kostra *snežné perie*. *Snežné družičky* pozná Horov. Pre nich všetkých prídavné meno *snežný* vyjadruje snehobielu farbu i nadýchnutosť tej bieloby. Vajanský píše o *snežnej hlave* a myslí na striebristé šediny, lebo v slnečných lúčoch má sneh i svoj iskrivý lesk. Menej často sa dnes používa prídavné meno *snežný* ako synonymum čiže slovo rovnoznačné so *zasnežený* alebo namiesto opisného *pokrytý snehom*. Vlastne od tohto vecného významu, ktorý máme napríklad v spojeniach *snežné hole, snežné polia, snežné cesty*, sú odvodené už spomenuté básnické významy. A práve tak sa prídavné meno *snežný* udržuje v niektorých už ustálených terminologických spojeniach, ako napr. *snežná pleseň, sibírska snežná ovca*, najnovšie i *snežný človek*, kde nejde o vyjadrenie vzťahu, ale nejakej kvality.

Treba sa zamyslieť aj nad ďalšími použitiami prídavného mena *snežný*.

Meteorológovia používajú prídavné meno *snežný* v spojení *snežné dni* a označujú ním dni, v ktoré padá sneh. I keď je tento prevzatý termín rozšírený, bolo by iste primeranejšie prejsť na lepšie združené pomenovanie *snehové dni* práve tak, ako máme *búrkové* a *dažďové dni*. Spisovateľka Blažková si termín *snežný deň* umocnila do básnického štýlu, keď píše *o najsnežnejších dňoch* a myslí na dni, v ktoré najviac sneží.

Geografi hovoria a píšu o *snežnej čiare*. Aj tu sa nám natíska otázka, či celkom oprávnene. Nejde totiž ani o čiaru pokrytú snehom, ani o čiaru snehobielu, ale o myslenú čiaru, hranicu, po ktorú sa udržuje večný sneh. Nazdávame sa, že majú na mysli *snehovú čiaru* práve tak, ako máme *snehové zrážky, búrky, víchrice, snehové fujavice, chumelice, kúrňavy* až *snehové katastrofy*. Napadaný sneh utvára *snehovú prikrývku*. Letz píše aj o *snehovom koberci*, Vajanský o *snehovej bundičke*, Kukučín a Bednár o *snehovej čiapke* — všetko vymoženosti zo snehu, videné okom básnika. A v tejto kráse sa chlapci guľujú *snehovými guľami*. Ak je vietor, proti snehovým závejom staviame *snehové zábrany (zásnežky)*. *Snehové zrážky* bývajú zo *snehových oblakov* i zo *snehových chmár* a môžu padať v podobe *snehových hviezdičiek, krúpov* i *snehového páperia, páperu*, v podobe *snehovej krupice* i *snehových chumáčov*, alebo — ako píše Zúbek — v podobe *snehových chumlí*. Keď sa sneh topí, máme z neho *snehovú vodu* s rozdielnymi vlastnosťami od vody dažďovej a pramenitej.

Veľké množstvo snehu znamená radosť pre deti a športovcov: majú svoje *snehové radosti*. Pre dopravu a technické služby sú to zas *snehové starosti* čiže starosti so snehom. Nijako teda nemožno písať o ‚snežných'

starostiach, ako to bolo vo Večerníku. Práve tak ani Blažková nemala písať o tmavej ‚snežnej' kaši, ale o *tmavej snehovej kaši*, ako máme zo snehu *snehové blato a snehovú čliapkanicu*. Nemáme v slovenčine ani ‚snežnú' pokrývku v prírode — ako píšu v päťdesiatych rokoch Slovenské pohľady, ale len *snehovú pokrývku*. Zato však, ak má niekto rád prikrývočky, v byte na stole alebo na stolíku môže mať *snežnú* alebo *snehobielu prikrývku*. Rovnako nám treba rozlišovať *snežné polia*, lepšie *zasnežené polia* od *snehových polí* čiže zvyškov snehu v lete na tienistých miestach vo vysokých polohách.

Čo sa týka ďalšieho terminologického využitia prídavného mena *snehový*, z rozličných druhov hasiacich prístrojov je popri penovom a pieskovom známy aj *snehový hasiaci prístroj*. Sneh z ciest sa odhŕňa *snehovými pluhmi*, zo striech sa zhadzuje *snehovými hákmi* a na kolesá áut sa dávajú *snehové reťaze*. Lesníci poznajú *snehové jamy* na uloženie sadenic cez zimné obdobie a v mestách technické služby používajú *snehové komory* alebo *šachty*, cez ktoré sa sneh dostáva do stoky. Naše kuchárky zas robia do vtáčieho mlieka *snehové halušky* — pravda, z bielkového snehu.

Ako z prehľadu vidieť, prídavné meno *snehový* je hojne využité a živé. Viac si treba všimnúť a udržať v pamäti tých niekoľko spojení, kde sa dá použiť prídavné meno *snežný*, zvyčajne už len veľmi zďaleka pripomínajúce sneh.

Na okraj jazykových nesprávností v školskej praxi

LADISLAV KUČERA

Netreba zoširoka odôvodňovať, že učiteľ má dôkladne ovládať spisovnú slovenčinu. Platí to už o učiteľovi školského predstupňa a pravdaže o učiteľoch jednotlivých stupňov škôl, pričom nemôžu byť výnimkou ani vysokoškolskí profesori, školskí pedagogickí pracovníci atď. Počuť však aj také názory pedagógov, že uvedená prísna požiadavka sa má týkať iba slovenčinárov, ktorým je slovenčina aprobačným odborom.

Ak niekde platí výrok Exempla trahunt, je to predovšetkým v školskej praxi. Tu naozaj príklady priťahujú. Žiakovo jazykové povedomie sa ponáša v nižších triedach ZDŠ, a najmä v materskej škole, na modelovaciu hlinu; dá sa stvárňovať. Žiaľ, vplyv na žiaka, na jeho jazykové

formovanie nie je vždy kladný. A potom sa žiak ťažko odúča od takých jazykových chýb, ktoré si získal práve od svojho učiteľa, od „autority". Učiteľ slovenčiny neraz opravuje jazykové nesprávnosti žiakov, ktoré do ich vedomia zasial iný učiteľ, povedzme v 1.—5. ročníku ZDŠ, učiteľ matematiky, inžinier v odborných predmetoch na priemyselných školách. No i tu treba spravodlivo povedať, že ide aj o výnimky. Koľkí neslovenčinári opravujú žiakovu odpoveď aj z jazykovej stránky. A tak to aj má byť. Treba povedať aj to, že naši žiaci nie vždy vedia sami riešiť jazykové problémy, lebo ešte stále sa vyučuje viac naspamäť, menej sa žiada tvorivé myslenie, samostatné riešenie úloh, t. j. zabúda sa na odôvodňovanie tvarov, pravopisu, interpunkcie, málo sa dbá na určovanie štylistických hodnôt jazykových prostriedkov, na súvislý a ortoepicky náležitý prejav žiaka, na vecnosť a správnosť zo stránky logickej (pravdivosť), na myšlienkovú súvislosť atď. Jazykové vzdelanie žiakov je dosť formálne. Vedia mnohé jazykové pravidlá a poučky, ale horšie je s ich aplikáciou v ústnom a písomnom prejave, čo je vlastne analyticko-syntetická rozumová činnosť žiaka.

Spomenuli sme, že aj mnohí učitelia sa dopúšťajú väčších alebo menších jazykových nesprávností v slovenskom spisovnom prejave. Zmienime sa o niekoľkých.

Na začiatku školského roku všetky školy vypĺňajú *zahajovací výkaz.* Po slovensky hovoríme, že začíname školský rok, otvárame alebo začíname schôdzu. Máme teda začiatok školského roku. Lenže v triednych knihách nejednej školy je *zahájenie školského roku.* Spomínaný výkaz sa môže volať *Výkaz o začiatku školského roku* alebo *Výkaz o začatí školského roku.* — V rámci školskej civilnej obrany (CO) majú učitelia a žiaci zvládnuť úlohy tzv. vyprošťovacieho družstva. Slovenskí žiaci nepoužívajú toto slovo, hoci sa hrajú na vojakov. Spomínané družstvo je *vyslobodzovacie družstvo.* — Na konci školského roku riaditelia školy *vyhodnocujú* a posielajú na školské odbory *vyhodnotenie* vyučovacích výsledkov. Predpona *vy-* vyjadruje spravidla činnosť znútra von *(vyniesť, vystrčiť, vyliať* atď.), predponou *z-* sa vyjadruje ukončenosť slovesnej činnosti *(zbohatnúť, zbaliť, zblížiť* a i.). O práci učiteľa píšeme *hodnotenie, hodnotíme* jeho vyučovacie a výchovné výsledky. Aj školy *hodnotíme, zhodnocujeme, robíme hodnotenie* škôl, učiteľov. — Okrídlené sú *nahlásenia* o potrebe učiteľov ap. Predpona *na-* je tu zbytočná a nesprávne použitá. Hovorme len *hlásenie,* alebo od škôl žiadajme *podať správu,* prípadne *hlásenie.* — Aj ďalšie predpony sa používajú síce módne, ale z hľadiska spisovnosti nesprávne. Oznamuje sa *vydodanie* školského nábytku a pod. Školám *dodávajú* nábytok. Načo používať zbytočnú predponu *vy-,* ktorá nevhodne obmieňa vecný význam slova.

Veľmi aktívni úradníci telovýchovy žiadajú od škôl časté *prevádza-*

nie súťaží v športových disciplínach. Súťaže *robíme* alebo *konáme*. Ináč povieme, že žiaci *súťažia* v behu, skoku, vo futbale. Nehovorme teda a do obežníkov nepíšme, že *futbalová súťaž sa prevádza, bude sa prevádzať* na tom a tom školskom ihrisku. Je to nezmyselné a neslovenské vyjadrenie.

Aj od niektorých slovenčinárov počuť slovko *ako* v platnosti častice (s významom „teda, tak" a pod.). Hovorieva sa: *To je vám ako jasné. Sme ako dohovorení.* Slovo *ako* je príslovka, prípadne spojka (na začiatku vedľajšej vety), ale nie je časticou. Namiesto nej v takýchto prípadoch sa hovorí: Tak sme *teda* dohovorení. Je to *teda* jasné ap.

Pri Spišskej Belej bývajú školenia pre učiteľov v Belanských kúpeľoch. Podoba Belanské kúpele je aj v cestovnom poriadku (adj. *belanský* je naozaj zaužívané). Lenže v názve sú dve jazykové chyby: slovotvorná a pravopisná. Obyvateľské meno od *Belá* je *Beľan* (porov. *Sihla — Sihľan, Malá — Maľan, Počúvadlo — Počúvadľan).* V odvodených prídavných menách je pred *ď, ť, ň, ľ* striedanie *a/ia: Belianske Tatry, sihlianski žiaci, dukliansk operácie, počúvadlianske okolie, malianske dievčence.* Pravopisná chyba v združenom pomenovaní je v písaní malého písmena. Správne píšeme *Belianske Kúpele* (ako *Biely Potok).*

Pravdepodobne vplyvom vysokoškolského prostredia začína sa aj na stredných školách používať namiesto slova *vyučovanie* „lepšie" slovo *výuka.* Po slovensky oddávna hovoríme *kosenie, vozenie, hrabanie, kreslenie, čítanie* a podobne *vyučovanie, školenie* atď. Slovo *výuka* sme prebrali z češtiny, ale aj tam sa hodnotí ako nesprávne (pozri Trávníček, SJČ, str. 1700), nespisovné.

Na jednom školení profesorov volali usporiadatelia *do prednášok.* Predsa chodíme, alebo nechodíme *na prednášky.* Podobne sa chodíme zabávať *na svadby,* mládenci chodia *na vohľady.* Ako vidíme, sloveso *chodiť* má väzbu s predložkou *na,* ak ide o vyjadrenie účelu. Ale správne je miestne vyjadrenie: *do prednáškovej miestnosti prichádzať, chodiť...*

Nespisovné je vyjadrenie *skúšku mu dal za tri, za dve.* Ide o študentský slang. Správne hovoríme a píšeme: *Skúšku urobil (zložil) na trojku, dvojku...*

Miesto pôvodného slovenského výrazu *zastarieť sa do niečoho* sa zaužívalo vyjadrenie *môžem do toho hovoriť?* Sloveso *hovoriť* má takéto väzby: *hovorím o tom už hodinu, tebe hovorím, hovoril s ním* atď. Povieme síce *nebudem hovoriť do vetra,* ale to je frazeologické vyjadrenie a znamená „nehovorím tomu, kto ma nerešpektuje". Namiesto frázy *Môžem do toho hovoriť* odporúčame takéto vyjadrenie: *Môžem sa do toho aj ja zastarieť, zamiešať, zapliesť, môžem niečo povedať?*

V školách sa ešte hodiny *omluvujú,* hoci po slovensky vravíme, že ich učiteľ *ospravedlňuje.* — Do škôl prichádzajú prípisy so skratkou Č. j. (= číslo jednacie). Vieme, že *jednať sa* s niekým znamená dohovárať sa pri kúpe a predaji"; na prípisoch máme iba rokovacie číslo, lebo sa medzi stránkami rokuje. (Skratka má teda mať podobu Č. r.)

Učitelia si prinášajú z vojenčiny rozličné cudzie lexikálne jednotky. Žiakom napr. rozprávajú o dvoch rokoch svojej *vojny* (správne *vojenčiny),* pýtajú sa žiaka, či *predal* ich príkaz ostatným spolužiakom. Predávame tovar za peniaze a rozkaz *odovzdáme,* aby ho iní splnili.

Spomínajú na vojenčinu, keď vraj boli *prvým rokom* na vojne. Po slovensky sa hovorí *Keď som bol prvý rok na vojenčine.* V triednom výkaze sa istý rok zjavilo slovo *latina,* hoci správne pomenovanie je *latinčina.*

Nepýtajme sa žiakov: *Kto vás učí na nemčinu?,* ale *Kto vás učí (vyučuje) nemčinu?* Vyučujeme predmet, telocvik, slovenčinu. Sloveso *vyučovať* má priamy predmet, t. j. nasleduje po ňom podstatné meno v 4. bezpredložkovom páde.

Poukázali sme na niektoré jazykové chyby, ktoré treba v zárodku potláčať zvýšeným záujmom o správnosť prejavu. Dbajme, aby jazyková kultúra našla domovské právo na všetkých školách a vo všetkých školských ustanovizniach.

Ks

ROZLIČNOSTI

Zo slovenských ľudových názvov húb

Jelenka strechovitá *Sarcodon imbricatus* (L. ex Fr.) Karst.

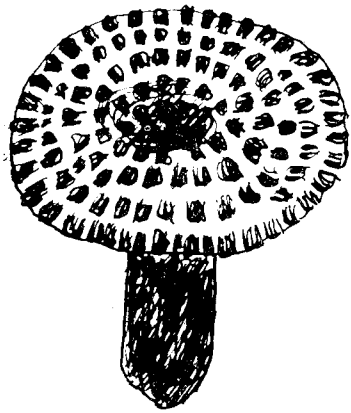

Od augusta do novembra rastú v ihličnatých lesoch sivohnedé až tmavohnedé huby, ktorých v strede stlačený klobúk je pokrytý veľkými hnedými odstávajúcimi šupinami. Tieto jedlé a v minulosti viac obľúbené huby sa od väčšiny bežne známych húb odlišujú už na prvý pohľad najmä tým, že na spodnej časti klobúka nemajú ani rúrky, ako majú hríbovité a trúdnikovité huby, ani lupene, lež husto zoskupené pol centimetra až centimeter dlhé mäkké ostne. Ostne sú najprv belavé, neskôr sivé až hnedé, takže pripomínajú zvieraciu srsť. Tým je motivovaná väčšina slovenských ľudových názvov huby.

Vo väčšine stredoslovenských nárečí a na Záhorí sú rozšírené ľudové názvy *jelenia huba, jelenia hubka, jelení hríb.* V severnej časti stredoslovenských i západoslovenských nárečí sa používa názov *jelenica,* v južnej časti *jelenka,* z Liptovskej Revúcej máme doklad *jelienka.* Z okolia Banskej Štiavnice poznáme názov *jelienok,* z okolia Senice *jelenčák,* od Senice a Novej Bane *jelení pysk* a z Jelšavy *jelení jazyk.*

Ľudový názov *srnka* sa používa najmä na juhozápadnom Slovensku. Z okolia Brezna a Liptovského Hrádku je doložený názov *srňacník,* zo Starých Hôr *srňačník,* z Komjatnej od Ružomberka *srňačka,* z Liptovskej Lúžnej *srniak.*

Na Orave a v Turci sú rozšírené názvy *vlkolak, vrkolak, čierny vrkolak, sivý vrkolak,* z Hruštína máme podobu *vrcholak.*

Na Orave túto hubu miestami volajú aj *kravär, kravec, kravský fuzáň.*

Pestrý povrch klobúka podmienil vznik viacerých ľudových názvov. Tak na Kysuciach a v Turci volajú túto hubu aj *pesterec,* v Hornom

Srní pri Trenčíne skomolene *prstenec*. Rovnako sú motivované aj názvy, ktorými sa farba huby prirovnáva k farbe peria daktorých vtákov. Na okolí Námestova, v Liptove i na Spiši pomenúvajú ju *sova*, na okolí Brezna *soviak*, v Danišovciach na Spiši *jastrab*, v Oravskom Veselom *kaňorka*.

Do tejto významovej skupiny pravdepodobne nepatrí pomenovanie *vranie ucho*.

Povrchom klobúka sú motivované aj názvy *strechovka* z okolia Hnúšte (šupiny pripomínajú škridlice na streche), *rapák* z Liptovského Hrádku a hádam aj *škrabák* z okolia Zvolena.

Celkový vzhľad huby vystihuje názov *kutle*, doložený z Oravy.

Ľudové názvy *bešeňa, dupa*, doložené z Oravy, a *rompa* z Horných Lefantoviec pri Nitre sú významovo dosť nezreteľné.

V staršej slovenskej literatúre sa huba uvádza s názvami *vlkolak brunátny, vlnienka*. Súčasné termíny *jelenka strechovitá* i *jelenka škridlicovitá* majú dostatočnú oporu v ľudovom názvosloví a vystihujú aj nápadný druhový znak.

Jelenka poprehýbaná Hydnum repandum L. ex Fr.

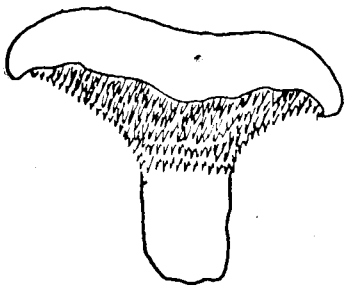

Ďalší druh, jelenka poprehýbaná, je sfarbená do žlta až do pomarančova. Jej hladký klobúk je v dospelosti laločnato poprehýbaný, takže trochu pripomína kuriatko. Rastie v lete a v jeseni v listnatých aj ihličnatých lesoch. Hoci je jedlá, ľudia ju nezbierajú.

Slovenské ľudové názvy tejto huby väčšinou vystihujú jej podobnosť s kuriatkom, napr. *bláznivé kuriatko, pochabé kuriatko, divoké kura, hluchá kurka* a pod.

Na Orave ju nazývajú *vlkolak, vrkolak, biely vrkolak*, v Liptovskej Lúžnej *žltý srniak*.

Koncom minulého storočia v časopise Obzor sa huba nazýva *bláznivé kuriatko, žltý vlkolak*.

M. Majtánová

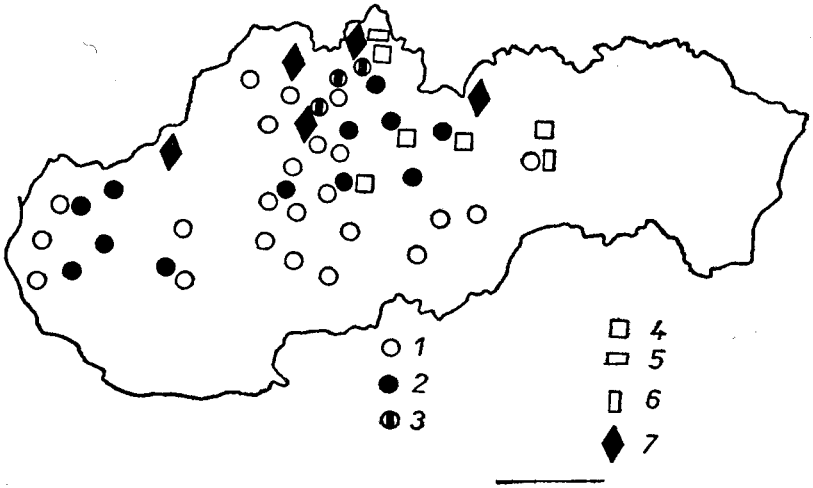

Slovenské ľudové názvy jelenky strechovitej Sarcodon imbricatus:
1. jelen-, 2. srn-, 3. vlkolak, 4. sov-, 5. kaňorka, 6. jastrab, 7. pesterec.

Ministerstvo kultúry — koncepčnotvorné

Pod týmto nadpisom denník Smena z 28. januára 1969 priniesol správu o prvej tlačovej besede s ministrom Válkom. V správe sa medziiným hovorí, že nový minister informoval novinárov „o plánoch a problémoch svojho rezortu, predovšetkým o koncepčných otázkach..." Okrem iného „zdôraznil, že chápe ministerstvo kultúry a informácií SSR ako aparát koncepčnotvorný a nie administratívny".

V tejto správe nás osobitne zaujalo prídavné meno *koncepčnotvorný*. Je to celkom nové slovo. Nikdy predtým sme ho nepočuli ani nečítali. Ani slovníky ho nezaznamenávajú. Pravda, z vyjadrovacích potrieb vznikajú nové výrazy každodenne. Dobré a potrebné z nich sa stanú prv alebo neskôr súčasťou skupinového alebo všeobecného úzu a získajú si domovské právo v spisovnom jazyku. Nepotrebné, nevhodné a nevyhovujúce výrazy mávajú krátky život, zanikajú ako podenky.

Na posúdenie vhodnosti nového výrazu používame v jazykovej kultúre predovšetkým kritérium ústrojnosti, t. j. zisťujeme, či nový výraz vyhovuje z hľadiska slovotvorných zákonitostí spisovného jazyka.

Povšimneme si z tohto hľadiska prídavné meno *koncepčnotvorný*. Je to zložené prídavné meno. V jeho prvej časti je základ adjektíva *koncepčný*, odvodeného od substantíva *koncepcia*. Druhá časť tejto adjek-

tívnej zloženiny má podobu *-tvorný*. Táto podoba obsahuje koreň *tvor-*, totožný so základom slovesa *tvoriť*, a príponu *-ný*. Podoba *-tvorný* sa nepoužíva ako samostatné slovo, ale tvorí súčasť viacerých zložených adjektív, najmä v terminológii. Napríklad v jazykovednej terminológii sú známe viaceré zložené adjektíva tohto typu: *kmeňotvorný, slabikotvorný, slovotvorný, tvarotvorný, vetotvorný, štýlotvorný, významotvorný*. Z chemických termínov možno uviesť *kyselinotvorný* a *zásadotvorný*; z botanických termínov *listotvorný* a *plodotvorný* (má aj širší prenesený význam). V lekárskej terminológii sa používa adjektívum *krvotvorný*. Známe sú aj prídavné mena *dejotvorný, formotvorný, normotvorný, štátotvorný, slzotvorný*. Všetky uvedené zložené adjektíva majú všeobecný význam „tvoriaci, utvárajúci to, čo vyjadruje prvá časť zloženiny". Ich konkrétny význam a oblasť používania vysvetľuje *Slovník slovenského jazyka* v príslušných heslách.

Aký zmysel má nové adjektívum *koncepčnotvorný?* V kontexte citovanom na začiatku sa chce zdôrazniť, že ministerstvo kultúry nemá byť administratívnym orgánom, ale ústrednou inštitúciou, ktorá utvára koncepciu kultúrnej politiky. Je to obdobný význam, aký majú všetky spomenuté zloženiny s *-tvorný*. Druhá časť adjektíva *koncepčnotvorný* je teda ústrojná a náležitá. Ale keď porovnáme túto novú zloženinu s podobnými zloženými adjektívami, zistíme medzi nimi rozdiel v slovotvornej štruktúre prvej časti. Všetky známe zloženiny tohto typu majú v prvej časti základ nejakého podstatného mena, ale nová adjektívna zloženina *koncepčnotvorný* má v prvej časti základ odvodeného prídavného mena *koncepčný*. Táto slovotvorná anomália robí adjektívum *koncepčnotvorný* neústrojným. Keby sme chceli utvoriť zložené prídavné meno tohto typu podľa existujúcich podobných adjektív, dostali by sme znenie *koncepciotvorný*. Ale ani toto znenie by v slovenčine nebolo celkom organické, lebo cudzie podstatné mená na *-cia* (typu *koncepcia, konferencia, agitácia* ap). sa v slovenčine nevyužívajú pri tvorení zložených adjektív uvedeného typu (existuje typ *akcieschopný*).

Na vyjadrenie hlavného poslania našich federálnych i národných ministerstiev (a iných ústredných inštitúcií) treba teda hľadať nejaký vhodnejší výraz. Myslíme, že sa tu zaobídeme bez neústrojnej zloženiny *koncepčnotvorný* a vystačíme s výrazmi *koncepcia, tvorba koncepcie, tvoriť (utvárať) koncepciu, koncepčná funkcia (úloha), orgán (inštitúcia) koncepčného charakteru (typu)* a pod. Takýto rozvitý výraz je nielen zrozumiteľnejší, ale aj z jazykovej stránky vhodnejší ako na pohľad učené, ale nenáležite utvorené zložené adjektívum *koncepčnotvorný*.

Š. Peciar

Ochozy?

V 58. čísle Pravdy z tohto roku som čítal takúto vetu: *Opäť sa rozbehla I. futbalová liga, pritiahla svojich milovníkov na ochozy štadiónov a neboli s futbalom nespokojní.* Pisateľ tu nesprávne použil výraz *ochozy,* hoci nasledujúci dvojitý zápor „a neboli s futbalom nespokojní" je štylisticky veľmi súci.

Venujme slovu *ochozy* trocha pozornosti.

Keď prečítame uvedený výraz, zistíme, že spoluhláska *z* v ňom nie je náležitá, na čo poukazuje historický vývin jazyka a zmena spoluhláskovej skupiny *dj* na *dz,* v češtine na *z.* Napr.: *medja — medza,* čes. *meze;* slov. *hrdza,* čes. *rez, sádzať,* čes. *sázeti, hádzať,* čes. *házeti* atď. Dnešný stav je taký, že na konci podstatných mien nemôže byť *dz* (je iba v rozkazovacom spôsobe *vedz).*

Pisateľ v úvode k futbalovým reportážam takto bez námahy prevzal výraz *ochozy* z češtiny a začlenil ho bez uvažovania o jeho správnosti do slovenského textu. Jeho obsah mu bol povedomý, veď spomínaný výraz súvisí so slovesom *obchádzať čo, okolo čoho,* napr.: *obchádzať dom, stavenisko, ohradu* atď.

Příruční slovník jazyka českého (III. diel) zaznamenáva za slovom *ochoz, -u m.* nasledujúce vysvetlenie: prostor mající povahu chodby, kterým lze obcházeti jiné prostorové útvary. Napr.: Cvičiště strahovského stadionu je upraveno k nástupu 10 000 cvičících, jeho tribuny a ochozy pro 110 000 diváků.

V Slovníku slovenského jazyka nájdeme výrazy *ochodza, -e, -í* ž. r. i *ochodz, -u* m. r., zastar., s vysvetlením: 1. administratívna správna jednotka; 2. stĺpová chodba vedúca dookola, ambit.

Zdá sa nám, že pisateľ buď nevedel o slovenskom výraze a o jeho druhom význame, buď sa mu nepozdával v spomínanej vete dosť vhodný a správny.

SSJ pri slovách *ochodza, ochodz* vysvetľuje jednoznačne ich druhý význam, t. j., že je to stĺpová chodba vedúca dookola, napr. v kláštoroch, s čím sa, pravda, nestretáme na našich hlučných štadiónoch.

Z uvedeného zistenia vyplýva, že slovo *ochodza* treba oživiť s rozšíreným významom: „chodba vedúca dookola iných priestorových útvarov, napr.: domov, štadiónov, strojov, pecí atď."

Treba v súvislosti s tým upozorniť, že pisateľ v danej vete, použijúc nesprávny jazykový výraz, dopustil sa aj vecnej chyby. Z upravenej vety *Opäť sa rozbehla I. futbalová liga, pritiahla svojich milovníkov na ochodze štadiónov a neboli s futbalom nespokojní* ľahko zistíme, že milovníci futbalu sledovali zápasy nielen z ochodzí, ale iste aj z tribún a iných miest.

Veta v článku Pravdy teda mala správne znieť takto: 1. *Opäť sa rozbehla I. futbalová liga, pritiahla svojich milovníkov na tribúny i ochodze štadiónov a neboli s futbalom nespokojní.* 2. *Opäť sa rozbehla I. futbalová liga, pritiahla svojich milovníkov do hľadísk štadiónov a neboli s futbalom nespokojní.*

L. Matisko

SPRÁVY A POSUDKY

Besedy o slovenčine

V Tézach o slovenčine sa hovorí: Jazyková kultúra je spoločensky potrebná činnosť, preto jej treba venovať zvýšenú pozornosť. Túto základnú myšlienku mali na pamäti pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, keď sa podujali v spolupráci s Mestským domom kultúry a osvety v Bratislave usporiadať cyklus besied o slovenčine. Besedy boli v čase od jari 1968 do marca 1969 a bolo ich dovedna desať. Témy besied sa vybrali podľa aktuálnosti a podľa jednotlivých okruhov používania jazyka.

Úvodnú prednášku mal prof. Jozef Ružička, DrSc., riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra. Hovoril o dnes už dobre známych Tézach o slovenčine a podrobne ich rozobral. Mimoriadnu pozornosť venoval tým častiam téz, kde sa hovorí o národnoreprezentatívnej funkcii jazyka a o potrebe starostlivosti o jazykovú kultúru. Okrem tejto prednášky predniesol prof. J. Ružička ešte jednu prednášku na tému *Jazyková kultúra a naša škola.* Ukázal v nej, že naša škola neplnila v minulosti svoju národnú a kultúrnu úlohu v žiadúcej miere. Školskí pracovníci nevyvíjali v tomto smere primeranú iniciatívu a spoločnosť ich neviedla k úprimnému vzťahu k národnej kultúre. Prednášateľ zdôraznil, že učiteľ je najdôležitejší činiteľ v škole, mal by byť živým vzorom pre žiakov a autoritou aj pre rodičov. Najúčinnejšia cesta k náprave je prevencia. Treba sa starať o to, aby ľudia nerobili chyby. A tu je hlavným pracovným poľom škola. Treba sa starať nielen o gramatickú správnosť jazykového prejavu, ale aj o jeho štýlovú primeranosť a o spoločenskú vhodnosť použitých jazykových prostriedkov. Väčšiu pozornosť treba venovať hovorenej podobe slovenčiny. V závere prednášky prof. J. Ružička spomenul vývin slovenčiny za ostatných päťdesiat rokov.

Jazykovou výchovou v rodine sa zaoberala vo svojej prednáške Elena Smieškova. Vyšla z toho, že základy materinského jazyka dostáva dieťa v rodinnom prostredí, tu sa učí rozprávať, dorozumievať a myslieť. Rodina je v jazykovom vývine detí prvým stupňom, na ktorom potom buduje škola.

Rodina môže pôsobiť na dieťa pasívne a aktívne. Dieťa pasívne prijíma to, čo okolo seba počuje; dieťa však treba aj aktívne usmerňovať.

Na prednášku E. Smieškovej obsahovo nadväzovala prednáška dr. Gejzu Horáka, CSc., ktorý hovoril o jazykovej výchove v materskej škole. Zdôraznil, že učiteľka v materskej škole môže rozvíjať jazykovú výchovu osobným príkladom, čítaním slovenských ľudových rozprávok, slovenskými ľudovými pesničkami a riekankami. Mladé pokolenie treba vychovávať k národnej hrdosti, k vrelému citovému vzťahu k rodnej reči, vzbudzovať úctu a rešpekt k spisovnej slovenčine, ktorá je najvyššou formou národného jazyka a naším celonárodným spojivom. Dr. G. Horák mal ešte jednu prednášku, v ktorej sa zapodieval sebavzdelávaním a jazykovou kultúrou. Zdôrazňoval, že každý používateľ jazyka sa má usilovať o to, aby jeho jazykové prejavy boli správne, štylisticky a spoločensky primerané, aby rešpektovali platnú kodifikáciu a využívali všetky možnosti, ktoré jazyk dáva, lebo iba tak spĺňa svoj cieľ. Jazyková kultúra je dôležitá najmä preto, že sa jej zvyšovaním dvíha úroveň všeobecnej kultúrnosti a buduje sa dôležitá súčasť v systéme spoločenských hodnôt.

O slangu a jazykovej kultúre hovoril vo svojej prednáške Milan Urbančok. Najprv uviedol rozmanité definície slangu. Ukázal, aký je rozdiel medzi slangom a argotom. Venoval pozornosť rozličným druhom slangov a podrobnejšie sa zapodieval mládežníckym slangom. Hovoril ďalej o pomere spisovného jazyka a slangu. Neodmietol apriórne používanie slangu, zdôraznil však, že treba pôsobiť proti hrubosti a vulgárnosti vo vyjadrovaní. V istých veľmi obmedzených situáciách má slang svoje miesto, nemožno ho však používať v neprimeraných situáciách.

Témou prednášky dr. Jána Oravca, DrSc., bola slovenčina v každodennom živote. Vychádzal z bratislavskej slovenčiny ako z jazyka slovenského kultúrneho i ekonomického centra. Podľa prednášateľa ovplyvňujú bratislavskú slovenčinu najmä dva faktory: západoslovenské nárečie a slangy (úradnícky a mládežnícky). Prednášateľ ukázal, ako sa tieto dva faktory dotýkajú všetkých jazykových plánov. V hláskosloví je to napr. tvrdá výslovnosť daktorých spoluhlások, porušovanie rytmického zákona a i., v tvaroslovnej oblasti sú to napr. nesprávne tvary 2. pádu množného čísla prídavných mien ženského a stredného rodu. V oblasti syntaxe je to nesprávne vykanie, používanie nenáležitých slovných väzieb a i.

Štefan Michalus sa vo svojej prednáške zapodieval rečovou stránkou novín, rozhlasu a televízie. Uviedol, že pri hodnotení jazykovej úrovne novín, rozhlasu a televízie ide o dve podoby používania jazyka: v novinách ide o písanú podobu jazyka, v rozhlase a v televízii o hovorenú podobu jazyka. Ku každej z týchto podôb pristupoval prednášateľ osobitne. Obidve sú rovnako dôležité a nemožno tu uplatňovať dajakú hierarchiu. Jazyková úroveň novín, rozhlasu a televízie v značnej miere vplýva na čitateľa a poslucháča. Pretože chceme, aby tento vplyv bol dobrý, musíme sa usilovať odstraňovať nedostatky. Prednášateľ ukázal na príkladoch, že s jazykovou úrovňou novín, rozhlasu a televízie nemôžeme byť spokojní. Sú tu ešte značné nedostatky. Treba sa preto všemožne starať, aby sa nerobili chyby. Bolo by veľmi dobré, keby sa pracovníci z oblasti tlače, rozhlasu a televízie ustavične zdokonaľovali v spisovnom jazyku.

Jazykovej úrovni učebníc venoval vo svojej prednáške pozornosť Ján Kačala, CSc. V systéme školskej výchovy treba učebnici pripisovať významné miesto. Učebnica je popri učiteľovi druhý najdôležitejší faktor vo vyučovacom procese. Podľa prednášateľa na súčasnom stave jazykovej kultúry majú svoj podiel aj učebnice. J. Kačala rozobral niekoľko učebníc a ukázal, že najviac chýb proti jazykovej správnosti je v oblasti slovnej zásoby a v niektorých zložkách skladby. Príčiny chýb proti jazykovej norme vidí prednášateľ jednak v spoločenských podmienkach, jednak v nedostatočnej jazykovej pripravenosti autorov učebníc. Osobitnou kapitolou sú učebnice preložené z češtiny. Tam je najviac chýb a nesprávností, a to nielen jazykových, ale aj vecných.

Ostatnú prednášku v rámci Besied o slovenčine mal Ivan Masár. Hovoril o rozvíjaní slovenskej odbornej terminológie. V úvode definoval pojmy terminológia a termín, potom podal krátky náčrt vývinu slovenského odborného názvoslovia od vzniku spisovnej slovenčiny. Podrobnejšie sa zapodieval názvoslovnou prácou v obdobiach 1945—1960 a 1961—1968. Charakterizoval liblickú a bratislavskú konferenciu, na ktorých sa formulovala téza o zbližovaní slovenčiny s češtinou. Ďalej podal prehľad činnosti Československej ústrednej terminologickej komisie a objasnil profil Československého terminologického časopisu. Napokon sa zaoberal smolenickou konferenciou z roku 1966 a jej dôsledkami na terminologickú prácu.

Po každej prednáške bola diskusia. Treba povedať, že nie každá diskusia bola na rovnakej úrovni; dakedy sa hovorilo zasvätene, otázky z pléna sa týkali daného problému, inokedy sa zabiehalo do okrajových, nepodstatných vecí. Aj tak sa však nazdávame, že besedy splnili svoj cieľ: zainteresovať čím širší okruh používateľov jazyka o otázky rodného jazyka a jeho kultúry. Na ostatnej besede zhodnotil prof. Jozef Ružička celé podujatie a konštatoval, že besedy o slovenčine mali dobrú úroveň. Zástupca Mestského domu kultúry a osvety prisľúbil, že prednášky, ktoré na besedách odzneli, vydá Mestský dom kultúry a osvety ako záujmovú publikáciu. S potešením zaznamenávame, že podľa slov zástupcu Mestského domu kultúry a osvety besedy o slovenčine neboli iba akousi nárazovou akciou, ale že sa v nich bude v novej forme pokračovať.

Š. Michalus

•

Ks

SPYTOVALI STE SA

Je spojka no nárečová? — A. P-ová z Trnavy: „Zaráža ma, keď niektorí hospodárski pracovníci v závodoch používajú spojku *no* v ekonomických textoch, napríklad v komentároch k rozboru hospodárskych výsledkov, v správach o vykonaných previerkach na ekonomickom úseku. Ako príklad uvediem vetu zo správy o previerke: ... *Na prekročenie obch. zrážky len v malej miere vplývala štruktúra predaja výnosnejších druhov tovarov, no predovšetkým úprava rabatu...* Prosím o oznámenie, či použitie odporovacej spojky *no* v uvedenej vete je správne a či ju v ekonomických textoch možno používať. Mám totiž názor, že táto spojka sa používa len v dialektoch, a nie v spisovnej reči."

Názor, že by spojka *no* bola v slovenčine nárečovým slovom, neobstojí. Nepotvrdzujú ho výpisky z našej literatúry ani jazykovedná teória (norma v okruhu slovníka a gramatiky), ale ani jazykové povedomie ľudí, ktorí vedome bežne používajú spisovnú slovenčinu.

Doklady z archívu Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra ukazujú, že odporovacia spojka *no* sa používa ako celkom zvyčajný (štylisticky nepríznakový) prostriedok v staršej i novšej literatúre, a to v umeleckej i vedeckej.

Zháňal sa, behal, aby ju ulovil, no ona sa mu tak hbite a obratne vedela vymknúť (..), že Ravassy, vypotený, unavený, nikdy cieľa dôjsť nemohol. (Zechenter) — *A Matej veru plače; no neplače len on, ale i stará Katrena, jeho mať.* (Kukučín) — *Človek taký — ani teplý, ani studený. No jednako bola mu najmilšia slovenčina.* (Tajovský) — *Slnko sa tuho lepilo k zaparenej zemi, no voda nemala kedy obschnúť.* (Urban) — *Mysleli sme si, že priateľov dohoníme, no po pár kilometroch vbehli sme do stáda koní, ktoré sa páslo po oboch stranách cesty.* (Tatarka) — *Inému by ho bolo bývalo ľúto, no mne ani za mak.* (Švantner) — *Števo mal telo vyhúknuté, no svaly ani z ocele.* (Zúbek) — *Chlapi stoja dolu na úpätí hory. Všetci sú pospolu, no nik nehovorí.* (Plávka) — *V práci skúmame metódu tvorenia jednoduchých vedeckých systémov v celej šírke, no modely, aplikácie berieme prevažne z prírodných vied.* (Filkorn) — *Narodila sa [Timrava] iba o sedem rokov neskoršie ako Kukučín, no fyzicky ho prežila skoro o štvrť storočie.* (Matuška).

Spisovnosť spojky *no* potvrdzuje i jazykovedná teória. Stačí nazrieť do Slovníka slovenského jazyka, do Morfológie slovenského jazyka a do Slovenskej gramatiky (autori — E. Pauliny, J. Ružička, J. Štolc). Ako spisovnú zaznačuje spojku *no* i Belo Letz vo svojej Gramatike slovenského jazyka a Jozef Orlovský v Slovenskej syntaxi. Nezistili sme, že by sa v daktorej slovenskej gramatike (a to ani školskej) spojka *no* hodnotila dnes ako nárečová. Napokon ako spisovné slovo spojku *no* berie každý Slovák, ktorý vedome a pripravene používa spisovnú formu slovenčiny.

Spojku *no* možno bez obavy používať vo všetkých štýloch spisovnej slovenčiny, teda i v textoch z okruhu hospodárstva (ekonómie). Pravdaže, základnou odporovacou spojkou je spojka *ale*. Nebolo by teda správne, keby si dakto z nás spojku *no* obľúbil tak, že by na spojku *ale* celkom pozabudol.

Napokon treba odpovedať na prípadnú otázku, prečo vzniká v časti našej verejnosti — dalo by sa povedať — odstup od spojky *no*. Je to hádam preto, že spojka *no* sa svojím zložením zhoduje s citoslovcom *no* a s časticou *no*. Práve toto spôsobuje, že je spojka *no* živšia ako spojka *ale*, no to z jej správnosti a potrebnosti neuberá. (Okrem toho neraz má výhodu aj hláskové zloženie tejto našej spojky.)

Ako by nebolo správne, keby sme spojku *no* používali bez miery, takisto nesprávne by bolo, keby sme ju zo spisovnej slovenčiny vytvárali (vyhadzovali).

Z povedaného vychodí, že použitie spojky *no* v uvedenom texte je celkom v poriadku. Odmietanie spojky *no* ako takej, čo patrí len do nárečia, pokladáme za predsudok.

G. Horák

‚Potencionál, potencionálne možný'. — V. M. z Martina si z dennej tlače vypísal slová *potencionál* a *potenciál* a spytuje sa nás, akého sú pôvodu a aký je medzi nimi významový rozdiel. Podoba *potencionál* mu znie cudzo.

Slovo *potenciál* je z latinčiny (lat. *potentia* = moc, sila, vážnosť, vláda atď.) a používa sa v dvoch významoch: 1. schopnosť, spôsobilosť, možnosť (zvyčajne skrytá) — hovoríme *o vojenskom, hospodárskom, priemyselnom, výrobnom* a v ostatnom čase i *o intelektuálnom (rozumovom) potenciáli;* 2. fyzikálna veličina, ktorá vystihuje stav elektrického alebo magnetického poľa.

Podoba *potencionál* sa pociťuje ako nezvyčajná preto, lebo zastaráva, resp. už je zastaraná. Takto ju hodnotí aj Slovník slovenského jazyka III, str. 349. (Ukazuje sa, že hodnotenie variantu *potencionál* v SSJ ako príznakového je správne, keďže sa pri ňom pristavujú aj bežní používatelia slovenčiny.) Vzťah medzi slovami *potenciál* — *potencionál* môžeme charakterizovať tak, že sú to slová s rovnakým významom; v praxi treba uprednostniť podobu *potenciál* pred zastaranou formou *potencionál*.

A napokon upozornenie, ktoré síce priamo nesúvisí s otázkou nášho čitateľa, ale dotýka sa používania odvodeniny *potenciálny/potencionálny*, resp. príslovky *potenciálne/potencionálne*. Často počujeme hovoriť, ale môžeme sa i dočítať napr. *o potenciálne možnom nebezpečenstve vojny*. Výraz *potenciálne možný* je nezmyselný, v zlom zmysle pleonastický. Korektne hovoríme alebo *o potenciálnom* (nie *potencionálnom*) *nebezpečenstve*, alebo *o možnom nebezpečenstve*. A vo všeobecnosti to, čo sa dakedy veľavravne a hádam i trocha snobsky označuje ako *potenciálne možné*, je iba *potenciálne*, resp. iba *možné*.

I. Masár

Ako prekladať príslovia. — A. B. z Bardejova: „V jednom časopise som čítala vetu: *Núdza naučila Dalibora na husliach hrať*. Pravdepodobne je to príslovie, ale ešte som ho nepočula a neviem, či správne chápem jeho význam."

Ide o preložené a trochu pozmenené české príslovie *Nouze naučila Dalibora housti*. V českom slovníku vykladajú jeho význam približne takto: „v ťažkostiach, keď núdza priprie, odhodlá sa človek i na veľmi ťažkú a nepríjemnú činnosť."

Pri preklade prísloví nemožno postupovať mechanicky. Ak ide o príslovie, ktoré nemá v slovenčine úplný ekvivalent, teda rovnakú podobu a rovnaký obsah (ako napr. *Komu pánboh, tomu všetci svätí)*, treba hľadať primerané a výstižné domáce príslovie, ktoré rovnaký obsah vyjadruje vlastnými ustálenými jazykovými prostriedkami. Mechanický, doslovný preklad cudzieho príslovia nestačí ani vtedy, keď zachováva význam celku, a teda je i pre Slováka zrozumiteľné. Najmä v oblasti ľudových prísloví a porekadiel je len málo prípadov, že by sa v slovenčine nenašlo dosť výstižné domáce príslovie alebo porekadlo, i keď je známe, že niektoré sa nedajú celkom presne a rovnocenne preložiť do iného jazyka.

České príslovie *Nouze naučila Dalibora housti* nebolo treba do slovenčiny mechanicky prekladať (v slovenčine napríklad cudzo pôsobí osobné meno *Dalibor)*, lebo máme naporúdzi niekoľko domácich prísloví a ustálených slovných spojení, ktoré dostatočne, i keď s jemnými odtienkami, podľa situácie, vyjadrujú rovnakú myšlienku, rovnaké poučenie ako uvedené české príslovie. Napríklad: *Psota majster, ona všeličomu človeka naučí. Bieda najlepší majster. Bieda všetkému naučí. Potreba veľký pán. Potreba železo láme. Mus je veľký pán. Filip nechcel, ale musel.*

Pri preklade je adekvátne vyjadrenie vlastnými ustálenými jazykovými prostriedkami dôležité aj preto, lebo príslovia a porekadlá, ktoré sú väčšinou ľudovým slovesným útvarom a národným kultúrnym dedičstvom, majú aj iné hodnoty ako len významové, obsahové. Dôležité sú aj ich hodnoty jazykové a prozodické (napr. rým, rytmus).

E. Smiešková

Výslovnosť názvov typu Akarition. — J. Zelenka z Dubnice: „Poraďte nám, ako máme vyslovovať cudzie slová *Akarition, Fosfotion* a i. V praxi sa vyslovujú dvojako — *Akarition* (s tvrdým *t)* i *Akaricion.*"

Najsamprv poopravíme mienku, že slová *Akarition, Fosfotion, Intration* atď. sú cudzie slová. Sú to tzv. firemné názvy a tie sa istým spôsobom (napr. zo slovotvornej stránky) odlišujú od slov bežnej slovnej zásoby. Odporúčame vyslovovať v nich skupinu hlások *-tion* s tvrdým *t*. Inakšou výslovnosťou by sa síce mohla manifestovať napr. znalosť latinčiny, lenže v danom prípade nejde o cudzie slová, ale — opakujeme ešte raz — o firemné názvy chemických prípravkov zväčša domácej výroby.

I. Masár

Kramerius — Krameria alebo Krameriusa? — Čitateľ I. R. z Bratislavy nám poslal výstrižok z denníka Práca z 10. marca 1969. Pozostavil sa v ňom pri spojení „vďaka Krameriovi" a spytuje sa, ako sa správne skloňuje vlastné meno *Kramerius.*

Aby sme na túto otázku mohli odpovedať, stačí nazrieť do Pravidiel slovenského pravopisu. Tu sa na strane 65, § 107 dočítame, že slová latinského pôvodu na *-us* (najmä nehmotné a vlastné mená) a grecké mená na *-os, -as, -es* strácajú pri skloňovaní tieto koncovky, napr.: *socializmus, -mu; cynizmus, -mu; rádius, -ia; kozmos, -mu; Spartakus, -ka; Pytagoras, -ra; Xerxes, -xa* a pod.

Toto pravidlo sa však nevzťahuje na zdomácnené slová hmotného obsahu, napr.: *cirkus, -u; autobus, -u; hubertus, -u; kaktus, -u* a pod. Ďalej toto pravidlo neplatí pri zdomácnených menách a priezviskách *(Július, Adamus, Lichardus, Markus, Johanides)*. Tu ostáva koncové *-us* a *-es* vo všetkých pádoch, napr.: *Juliusa, Adamusa, Lichardusa, Markusa, Johanidesa.* Do tejto skupiny zdomácnených mien patrí i meno brankára pražskej Sparty *Kramerius*. Skloňuje sa tak, že koncové *-us* sa zachováva vo všetkých pádoch, teda *Kramerius, Krameriusa, Krameriusovi, s Krameriusom.* Spojenie v denníku Práca, ktoré uvádza náš čitateľ, malo preto znieť *vďaka Krameriusovi.*

Š. Michalus

Zaoberať sa, zapodievať sa a zapodieť sa. — J. J. zo Slovenskej Ľupče by chcel vedieť, či je správne používať sloveso *zapodievať sa* vo význame „zaoberať sa", lebo z rodného nárečia pozná sloveso *zapodievať sa* iba v zhoršenom zmysle. Okrem toho pripomína i dokonavé sloveso *zapodieť sa s dakým.* Ako príklad uvádza vety: *A bol by to býval dobrý chlapec, keby sa nebol zapodel s tou ... Ale tá ho skazila. — Mrzí ma, že som sa s ním zapodel.*

Slovesá *zaoberať sa* a *zapodievať sa* sú takmer úplne rovnoznačné (synonymné). Z výpiskového materiálu, ktorý používame v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra, uvedieme niekoľko väzobných spojení: *zaoberať sa pastierstvom (roľníctvom), lisovaním oleja, literatúrou, telesnou výchovou, hrami, mlynom a gazdovstvom, dejepisom, zbieraním mincí, ťažkou otázkou, sebou, poľovačkou, všeličím, svojím plánom, výskumom; zapodievať sa domácimi vecami, peňažnými ťažkosťami, vysadzovaním ovocných stromov, našou literatúrou, voľačím iným, cudzou vecou, jednotlivosťami, kartami, stolárčinou, podrobnosťami.*

Spojenia, v ktorých ide napospol o kladnú činnosť, ukazujú, že v nich sú slovesá *zaoberať sa, zapodievať sa (dakým, dačím)* úplne rovnocenné. Takto ich podáva i Slovník slovenského jazyka (pozri 5. diel, str. 487 a 501). Naproti tomu pri zápornej činnosti (robiť voľačo zbytočné, nemilé atď. „babrať sa s dakým a s dačím") sa už zväčša používa iba sloveso *zapodievať sa (s dačím, s dakým).* Výstižný príklad z jednej nedeľnej rozhlasovej rozprávky uviedol i náš spolupracovník zo Slovenskej Ľupče, a to z reči lakomého brata, keď odháňal starca: *Choď z cesty! Mňa čaká vážnejšia práca, ako sa s tebou zapodievať.* Na takýto význam slovesa *zapodievať sa s dačím* uvádza Slovník slovenského jazyka príklad z diela Janka Alexyho: *Neoddá sa zapodievať s týmito ľuďmi.* — V takýchto prípadoch by náhrada slovesa *zapodievať sa* slovesom *zaoberať sa* nebola vhodná.

Napokon sa treba ešte pristaviť pri slovese *zapodieť sa,* ktoré sa používa len v spojení s osobami; *zapodieť sa s dakým* značí „pošpiniť sa stretaním (stykom najrozličnejšieho druhu) s istou osobou, pokaziť si dobrú povesť neprimeraným stykom". Na rozdiel od hodnotenia v Slovníku slovenského jazyka (kde sa sloveso *zapodieť sa* uvádza ako nárečové) i sloveso *zapodieť sa* s dakým hodnotíme ako spisovné. Je to (najmä vo význame „prespať sa" o žene) z ľudovej reči pochádzajúci eufemizmus (zjemňujúci výrazový prostriedok).

Ako sme ukázali, sloveso *zapodievať sa (dakým, dačím; s dakým, s dačím)* je podľa svojho významu bohatšie ako sloveso *zaoberať sa (dakým, dačím)*. A prečo majú pri ňom naši ľudia výhrady? Na to možno nakrátko obrazne odpovedať tak, že padla naň tôňa z tých prípadov, keď sa používa v zhoršenom zmysle, a najmä jeho zviazanie s dokonalým slovesom *zapodieť sa* = pokaziť si povesť.

Uzavierame. Tam, kde ide o vyplnenie času konaním kladných činností, používame slovesá *zapodievať sa* a *zaoberať sa* ako úplne rovnocenné (rovnoznačné synonymá); tam, kde ide o nevhodnú, neprimeranú, zbytočnú činnosť, používame zväčša iba sloveso *zapodievať sa (s dačím, s dakým)*. Napokon odporúčame do pozornosti tak trocha bokom stojace sloveso *zapodieť sa (s dakým)*, ktoré vyjadruje zavŕšený dej (je dokonavé) a má význam „zahodiť sa, pošpiniť sa s dakým".

Ako názorná ukážka citát z rozprávkovo ladeného rozprávania Františka Švantnera: *Seďeli sme my ... v komôrke pri sprostej Léne, čo sa už druhú noc ku pôrodu trápila. Krstná mater vraveli, že si je sama vinovatá, lebo bola predošlú zimu chovala na maštali vlka a s tým sa vraj z a p o d e l a, hnusoba.* Sloveso *zapodieť sa* nemá znaky nárečového slova; odporúčame ho na povšimnutie i našim spisovateľom.

G. Horák

O požičiavaní a vracaní knih. — A. H. z Bratislavy: „Všetci návštevníci našej knižnice nás upozorňujú, aby sme nápis *Vracanie* (má sa ním vyjadriť opak požičiavania) zamenili za vkusnejší, lebo jestvujúci nápis vraj vyvoláva nežiadúce predstavy. Hoci sa s týmto náhľadom nestotožňujem, neviem, ako sa to dá vyjadriť primeranejšie."

V danom prípade ide o homonymitu (rovnozvučnosť), t. j. rovnaké znenie významove rozličných slov. Tento jav je známy nielen v slovenčine, ale vo všetkých jazykoch, kde by práve tak ako v slovenčine izolované (samostatné) homonymá nevedel významovo rozlíšiť nijaký používateľ ktoréhokoľvek jazyka. Napr. o samostatne vyslovenom alebo napísanom slove *čelo* ani jeden Slovák nemôže s istotou povedať, či ide o strunový hudobný nástroj, či o prednú časť hlavy. A predsa sa tieto slová používajú bez ujmy na zreteľnosti dorozumievania, lebo ich význam presne a jednoznačne určuje kontext a situácia, v ktorej sa použili. Keby si čitatelia, resp. návštevníci knižnice, ktorú spravuje naša pisateľka, uvedomili, že význam slova *vracanie* je v knižničnom prostredí podopretý zmyslom a cieľom knižničnej služby, t. j. požičiavaním kníh a potom i vrátením, nespájali by nenáležite podobu *vracanie* s významom homonymného (rovnozvučného) slova *vracanie* (= vydávanie nestrávenej potravy zo žalúdka). Homonymita istých vyjadrovacích prostriedkov by u kultúrneho človeka nemala vyvolávať nemiestne a nelogické asociácie. Napriek tomu, že význam nápisu *Vracanie* je v knižničnom prostredí celkom jednoznačný (môže tu ísť iba o význam „dávanie, odovzdávanie majiteľovi niečoho požičaného"), mohol by sa nahradiť nápisom *Odovzdávanie*. Ale nevyhnutné to naozaj nie je.

I. Masár

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Ročník 3, 1969, číslo 6. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prev. 46, Partizánske. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969.

Cena Kčs 3,—